SAN LAWRENZ FIL-FOLKLOR Ma' jum San Lawrenz hemm imqabbla diversi użanzi li matul iż-żmien uħud minnhom spiċċaw waqt li oħrajn għadhom magħna. Il-festa ta' San Lawrenz tal-Birgu kellha partikolaritajiet mal-poplu. Uħud kienu jsumu billi jieklu biss frott u oħrajn jieklu ikel li ma jmissx man-nar u jfittxu ikel nej. Il-qniepen kienu jibdew idoqqu minn kmieni wisq, tant li l-uffiċjali Ingliżi fil-Port kienu jipprotestaw mal-kurja dwar dan. Fil-festa kienu jattendu għaċ-ċerimonji kbarat Ingliżi li mhux kollha kienu Kattoliċi. Għall-festa ta' barra, kif tispiċċa l-musketterija, kien jinfetaħ il-ballun u jittajru l-għasafar. L-isparar kien isir bil-maskli u l-faċċata tal-knisja tixgħel bil-fjakkli. Mill-kampnar kienu jixħtu ħġejjeġ tan-nar imsejħa kaskati. It-8 ta' Awissu kien magħruf bħala l-Antiviġilja meta fuq pedestal fil-għoli kienet titqiegħed statwa ta' San Lawrenz jagħti d-dawl lill-għomja. Statwa oħra popolari kienet imsejħa "iċ-ċorma" li kienet titqiegħed mal-ħajt tal-vitlinjard (*victualling yard*).

Nhar San Lawrenz uħud kienu jħarsu lejn is-sema biex jaraw il-kwiekeb jiġġerrew, li allura kienu jgħidulhom id-dmugħ ta' San Lawrenz. Oħrajn kienu jfittxu fil-ħamrija biex isibu ġebel ċkejken li jkun sar faħam, u jgħidulu faħam ta' San Lawrenz. Jum il-festa kien miżmum bħala jum ta' l-aktar sħana qawwija.
F'Baħar iċ-Ċagħaq hemm knisja li fiha kienet għadha ssir quddiesa ta' San Lawrenz u wara jitqassam il-lewż li kien imħolli bħala legat mill-fundatur Portelli b'tifkira ta' meta kien ħeles mill-pirati mijiet ta' snin ilu. Dari ħafna nies kienu jmorru jippreżentaw lit-trabi tagħhom lil dan il-qaddis u l-ebda familja fil-Birgu u fl-inħawi ma kienet tħalli barra li ssemmi tarbija Lawrenz. Meta xi ħadd kien jinħaraq kien jirrikorri għand dan il-qaddis, u min kien iġarrab xi ħruq f'ġismu kien jista' jissaportih bis-saħħa ta' l-istess qaddis.

Fl-Italija, Franza, Spanja u l-Ġermanja ukoll kellhom użanzi marbuta mal-jiem ta' San Lawrenz. Hemm postijiet fejn in-nies ifittxu nixxigħat ta' l-ilma safi, oħrajn jagħtuha għal-għawma speċjali jew jibdew il-kaċċa għal-lepru (jew liebru) u billi x-xogħol fl-għelieqi jkun wieqaf jagħmlu fieri u attivitajiet oħra. Jingħad ukoll li l-

barbeque li kien stabbilit fil-Karibew daħal fl-Ewropa b'ispirazzjoni mix-xiwi tal-ġisem ta' San Lawrenz fil-martirju tiegħu. F'xi pajjiżi l-qxur tal-bajd ma jarmuhomx fin-nar għax jaħsbu li kienu użati fil-martirju tal-qaddis biex in-nar jaħraq aktar. Meta kien ikollhom xi uġigħ kbir il-Franċiżi kienu jużaw il-kliem *crier a Saint Laurent* (għajjat lil San Lawrenz). Minħabba l-martirju tiegħu tan-nar dan il-qaddis inżamm bħala padrun tal-koki, furnara u ta' dawk li jaħdmu fil-*boilers* u fil-ħelu. Fl-imgħoddi, għall-festa f'Malta kienu jsiru tiġrijiet tad-dgħajjes u bosta nies kienu jgħaddu l-lejl jgħannu fuqxi biċċa tal-baħar. Fil-kampanja kellna l-hekk imsejjaħ ħabaq ta' San Lawrenz.

IL-VJATKU TAL-MORDA Fl-imgħoddi kellna użanza li meta marid jew moribond jasal għat-tqarbin, mill-Parroċċa kien joħroġ il-Vjatku u jasallu s-Sagrament id-dar. Lill-moribond il-qassis kien jamministralu wkoll il-Griżma tal-morda. Il-Vjatku kien jissejjaħ minn xi ħadd tal-familja li jgħarraf lill-kappillan li huwa stess jew qassis ieħor minn floku jieħu ħsieb iwassal is-Sagrament. Allura kien jindaqq sinjal bil-qanpiena, b'tokki li l-parruċċani malajr jintebħu li kien qed jissejjaħ il-Vjatku. Malli jisimgħu dan id-daqq bosta nies kienu jmorru l-knisja u aħna t-tfal konna niġru biex nilħqu fanal waqt li tfal li ġa kellhom il-fanal tagħhom id-dar tarahom ġejjin bih ġa mixgħul bix-xemgħa fih. Dan il-fanal kien ikun tal-landa, b'ħames faċċati, bil-ħġieġ u ħolqa fuq li sservi ta' manku biex jinżann imdendel fl-idejn.

Aħna t-tfal bil-fanali konna noqogħdu ħdejn il-kappella tas-Sagrament nistennew lill-qassis jiġi jieħu s-Sagrament mit-tabernaklu. Il-qassis bl-ispellizza bajda, bl-istola u l-umeral fuq spallejh iżomm pissidi ċkejken bl-Ewkarestija. Il-qniepen jindaqqu kif toħroġ il-purċissjoni. Quddiem kien ikun hemm tfajjel iżomm standard żgħir aħmar tal-fratellanza tas-Sagrament u ħdejh ikun hemm tfajjel ieħor b'qanpiena mdaqqsa f'idu jdoqq it-tokki. Warajhom jimxu tfal bil-fanali tnejn tnejn, żewġ abbatini, wieħed iżomm ġilandra żgħira u ieħor bil-fanal. Dawn it-tnejn jidħlu fid-dar fejn ikun se jiġi komunikat il-Vjatku dak tal-ġilandra jqegħedha f'post ġa mħejji fid-dar tal-marid biex iservi ta' artal ċkejken fejn ikun hemm biċċa bajda ta' l-għażel, Kurċifiss u żewġ gandlieri bix-xemgħa.

Kif jaslu l-abbati jneħħi l-umeral minn fuq spallejn il-qassis biex dan jamministra s-Sagramenti lill-marid waqt li kulħadd joqgħod għarkobbtejh. Meta jlestu t-tqarbin lill-marid il-purċissjoni tmur lura l-knisja jew għand marid ieħor skond il-bżonn, dejjem bil-qassis iżomm is-Sagrament waqt li jimxi taħt umbrella bajda tad-damask.

Kienet użanza li fl-ewwel Ħadd ta' l-Għid joħroġ Vjatku Solenni għall-morda. Billi l-morda kellhom l-obbligu li jitqarbnu darba fis-sena f'dan iż-żmien il-Knisja kienet iddur il-morda kollha tal-parroċċa u twasslilhom is-Sagrament proprju f'Ħadd il-Għid il-Kbir u jinbidel il-bulettin. Il-bulettin kien biljett maħruġ mill-kappillan li juri li wieħed ikun irċieva s-Sagrament mill-anqas darba fis-sena kif titlob il-Knisja.
Jidher li din l-użanza tal-Vjatku daħlet l-ewwel fostna fl-Isla u fil-Birgu fis-sena 1714. Kien il-kappillan Karlu Colonia tal-Birgu li talab l-użu ta' l-umbrella u l-istandard iż-żgħir billi ġa kien hemm l-użanza li miegħu joħorġu żewġ fratelli bit-torċa mixgħula u nies jakkumpanjaw biex dawn ikomplu jagħmlu dan. Ftit wara applikaw għall-istess permessi l-kappillan Testaferrata ta' L-Isla u l-kappillan ta' Portu Salvu tal-Belt u biex isir ukoll ir-rebħ ta' l-indulġenzi li dik is-sena kien ippubblika l-Papa Innocenzo XII (li żmien qabel kien inkwiżitur f'Malta). L-istess talba saret minn Għawdex fl-istess żmien, imma l-permessi kollha ngħataw b'digriet li ħareġ fid-9 ta' Novembru 1716. B'hekk kompla jseħħ dan l-użu u nfirex fil-parroċċi kollha ta' Malta u Għawdex *(Ref. AAM. Supp. Vol.3 p.145-Birgu; 153 - L-Isla; 370 - Għawdex; Vol.5 p.818 - Porto Salvo).* Bit-tibdil li kellna dan l-aħħar sar aktar popolari t-tqarbin fil-privat, u llum it-tqarbin lill-morda bosta drabi qed isir permezz ta' ministri lajċi.
IL-BAĊIRI TAL-FRATELLI TAL-KARITÀ Fil-parroċċa ta' San Lawrenz il-Birgu kellna l-fratellanza tal-Madonna tal-Karità. Il-fratelli kellhom l-użanza li kienu jieħdu sehem fil-purċissjoni bil-baċiri li kienu *trays* dekorati bil-ħbejżiet, statwi u episodji bibliċi. Wieħed għadu jista' jara l-uniku baċir li baqa' fil-Mużew tal-Parroċċa ta' San Lawrenz.

Dawn il-baċiri kienu bdewhom il-fratelli billi jakkumpanjaw bihom mimlijin bil-ħobż, fi żmien meta fil-gżejjer tagħna kien hawn faqar kbir. Jidher f'dokument ta' l-1717 li l-fratelli ġa kienu jqassmu l-ħobż mill-baċiri. Iżda qrib is-sena 1739 il-

fratelli riedu jobbligaw ruħhom li kull wieħed jippreżenta baċir ħobż għall-karita. Riedu li dan ikun obbligu għal kull fratell u li jekk xi ħadd minnhom jonqos ikun immultat 6 tari l-ewwel darba, 9 tari t-tieni u mat-tielet darba jitkeċċa. Dan riduh il-fratelli u l-kurja approvat it-talba li kien għamel Pietro Paolo Teuma f'isem il-fratelli kif ukoll bl-approvazzjoni tal-kappillan Gio Paolo Pace. Il-fratelli u msieħba li obbligaw ruħhom li joffru baċir ħobż għall-karita kienu dawn, li isimhom ġie reġistrat fir-rikors imressaq quddiem l-isqof fis-16 ta'April 1739: Feliċ Darmanin, Giov. Scalpello, Franġisk Brincat, Palmo Fenech, Mattew Fino, Franġisk Bre, Filippu Kirkop, Anġlu Zarb, Dimitri Sacco, Gejtu Fabri, Salvu Zammit, Ferdinandu Vassallo, Policarpo Saliba, Ġużè Ferriġġi, in-nutar Toni Pace, Dun Blas Grima, Dun Ġakkin Decaro, Dun Andre Formosa, Dun Filippu Rizzo, Dun Karlo Domenico Delia, Dun Gius. Stafrace, Dun Franġisk Portelli, Dun Anton Pace, Dun Ferdinand Azzopardi, Giov. Magri, Ġakkin Cannuzzi, Antonio Trigona, Ġużè Tanti u n-nutar Domenico Pace Testaferrata. (*Ref. AAM Supp. Vol.5 (1739) p.848*).

FIS-SAGRISTIJA Is-sagristija tal-knejjes tagħna hija marbuta ma' bosta użanzi li fid-dinja mgħaġġla ta' llum qed jintnesew. Din aktarx dejjem issibha bl-armarjijiet u l-kaxxarezzi, uħud minnhom artistiċi u ddekorati minn nies tas-sengħa. Barra l-armarjijiet tal-kanonċi u tal-qassisin kien ikun hemm ukoll dawk ta' l-abbatini biċ-ċavetta f'idejhom. Fis-sagristija aktarx li jkun hemm il-lavabo, xi drabi artistiku ta' l-irħam jew tal-ġebel bl-ilma jittella' mill-ġiebja b'xugaman imdendel marbut idur fuq romblu. It-*toilet* ġenerali kien imsejjaħ l-ablut. Il-bankun tan-nofs ikollu kxaxen kbar biex l-abiti sagri jintrefgħu mifruxa bla tinja, u jrid ikun hemm żewġt irġiel biex jifthu kexxun.

Meta l-kanonċi kien imisshom laqgħa tal-kapitlu kienu jibqgħu libsin bl-ilbies korali, bir-rukkett, muzzetta bis-salib tad-deheb imdendel fuqha u bil-berrettin. Kienu jitilgħu fl-awla kapitolari fi proċessjoni. Quddiem jimxi l-mazzier bl-abiti u l-parrokka tiegħu u l-mazza fuq spalltu. Meta jasal quddiem il-bieb ta' l-awla kien jiftaħ, jidħol iqiegħed il-mazza kapitolari fuq il-mejda f'nofs l-awla u l-kanonċi kollha jmorru fuq is-sedja tagħhom. Jippresiedi l-arċipriet jew il-prepostu waqt li l-kanċellier jieħu l-minuti li dak iż-żmien kienu bil-Latin. Sadattant il-mazzier kien joħroġ mill-awla,

jagħlaq u jsakkar il-bieb warajh u joqgħod bilqiegħda jistenna s-sinjal tal-qanpiena meta jispiċċaw u flimkien, bil-mazzier, jerġgħu lura lejn is-sagristija.

Fis-sagristija wieħed jara lista tal-kapitlu u tas-saċerdoti tal-parroċċa. Kien ikun hemm tabula bl-ismijiet ta' min għandu jippresiedi ċerimonji ta' ċerti festi allokati lil dawk imsejħa dinjitarji. Kien ikun hemm ukoll kwadru bil-kitba ta' l-obbligazzjonijiert jew legati fondati. Ma kienx jonqos ukoll armarju bl-Ordo li l-kurja tippubblika biex tindika dawk l-obbligi ġenerali ta' talb u quddies.

F'ċerti ċerimonji kienu jieħdu sehem il-fratellanzi, li kollha kellhom statuti li fuqhom jimxu b'reqqa kbira. Il-preċedenzi bejn il-fratellanzi ġie li qalgħu l-inkwiet, l-aktar minħabba li l-fratellanza tas-Sagrament, f'kull knisja kienet tirbaħ ħafna drittijiet. Il-laqgħat tal-fratellanzi wkoll kellhom l-ispeċjalitajiet tagħhom. Meta jinħatru l-uffiċjali kienu jiġu approvati b'digriet tal-kurja. L-elezzjonijiet tagħhom kienu jsiru b'voti sigrieti. Wara kull elezzjoni l-fratelli kienu jitilqu fl-oratorju jew fil-knisja u jingħataw il-pussess billi b'xemgħa f'idhom iwiegħdu li jservu sew id-dmirijiet reliġjużi tagħhom, waqt li r-rettur jingħata l-ktieb ta' l-istatut u ċ-ċavetta. L-uffiċjali kellhom is-sedja tagħhom imsejħa katedra. Il-katedra kien bankun speċjali li f'nofsu joqgħod ir-rettur jew gvernatur u ħdejh iż-żewġ assistenti. Kien ikollhom quddiemhom żewġ xemgħat b'Kurċifiss fin-nofs u qanpiena għas-sinjali. Fil-laqgħat, li kollha kienu jibdew u jispiċċaw bit-talb, dejjem kien ikun hemm il-kappillan jew qassis mibgħut minfloku. Nistgħu ngħidu li l-fratellanzi ta' dari mlew il-knejjes tagħna b'ħafna bżonnijiet u dekorazzjonijiet. Kienu wkoll joffru karitajiet lill-foqra u lill-morda, u jakkumpanjaw fil-funerali ta' l-imseħbin u joffrulhom difna fl-oqbra tagħhom.

Dan kollu niftakru kif kien isir fil-Birgu ta' tfuliti, imma ż-żminijiet jinbidlu u magħhom ukoll l-użanzi.